

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A 2024-es európai parlamenti választás

FÁBIÁN GYÖRGY¹

ABSZTRAKT

A 2024-es szuperválasztási év egyik legfontosabb választása a június 6-9 között lezajló európai parlamenti voksolás volt. Az Európai Unió ugyanis fordulóponthoz érkezett. A másodrendű választások közé sorolt esemény az új világpolitikai, geopolitikai, társadalmi, politikai helyzetben, a pandémia, a háborúk, az Európába irányuló migráció következtében kialakult válság következményeként felértékelte Európa, az Európai Unió jövőjét befolyásoló választást. Felvetődik a kérdés, hogy az új körülmények között lezajló, tizedik alkalommal történő közvetlen választás milyen sajátosságokkal rendelkezik, vannak-e új vonásai, leírható-e az eddigi, a másodrendűséget jelentő jellemzőkkel. Hogyan hatottak a körülmények változásai a választás jellegére, a részvételre, az eredményre, a nagy- és a kispártok, a kormánypártok szereplésére, mennyiben lehet egyértelműnek tekinteni továbbra is a másodrendűséget. A helyzetet bonyolítja, hogy ez volt a Brexit utáni első választás, ami nemcsak a parlament létszámát, a parlamenti helyek országok közötti elosztását befolyásolta, hanem a választási folyamatot és a parlamenti patkó alakulását is.

KULCSSZAVAK: Európai parlamenti választás, másodrendű választás, másodrendűség.

ABSTRACT

The 2024 European Parliamentary Elections

One of the most important event of the 2024 super election year was the elections of the European Parliament – which took place from June 6 to 9 – because the European Union has reached a turning point. Classified as a second order election, it has taken on a new significance in the light of the current global political events, of the geopolitical, social, and political situation, as well as of the crisis resulting from the pandemic, wars, and migration towards Europe. All of this raises several questions: What characteristics possess the tenth EP election under these new circumstances? In case the EP election starts showing new features, one may ask whether it can be described in terms of the second order characteristics. Further: how have the changes under these circumstances affected the nature of the election, the participation, the electoral results,

¹ Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék, c. egyetemi tanár; e-mail: gyfabian@polit.u-szeged.hu

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

and the performance of major and minor parties, as well as the ruling parties? To what extent can secondariness of the EP elections still be considered evident?

The situation is further complicated by the fact that this was the first election held after Brexit, which not only influenced the number of seats in the European Parliament and their distribution among countries, but also affected the electoral process as well as the composition of the parliamentary seating arrangements.

KEYWORDS: *European Parliamentary elections, second order election, secondariness.*

Bevezető

A tizedik európai parlamenti választás 2024-ben a korábbiakhoz képest több speciális, újszerű vonást mutatott. A *second-order* (másodrendű) jellegű, a parlamenti választásoknál alacsonyabb részvételű, tét nélkülinek tartott választásokról okkal merül fel a kérdés, hogy valóban európai-e, vagy 27 nemzeti választáson kerülnek be a képviselők egy szupranacionális intézménybe. A világon egyedülálló módon közvetlenül választanak a tagországok állampolgárai egy nemzetek feletti testületbe képviselőket. Az egyes tagállamokon belül azonban nemzeti pártok döntően belpolitikai küzdelmet vívnak, a választásokat nemzeti intézmények bonyolítják le, a programok, a kampányok alapvetően nem az Európai Unió, az integráció sorsáról, kérdéseiről szólnak. A választók az urnánál általában országuk belügyeit tartják szem előtt. Brüsszel hosszú idő óta harcol azért, hogy az uniós választások tétjét növelje, európai jellegét erősítse, az európai integrációt, az európai intézményeket közelebb hozza a választókhöz. Maga a parlament évek óta foglalkozik az uniós választási rendszer átalakításával, olyanná formálásával, amely a voksolás európaibbá válását erősítené.² Ez azonban csak részben volt sikeres, például a rendszer egységesebbé tételével, az európai pártok szerepének erősítésével, csúcsjelölt-állításuk lehetőségével az Európai Bizottság elnöki tisztségére 2014-től,³ a kampányfinanszírozás növelésével. Nem sikerült azonban többszöri kísérlet ellenére sem elérni, hogy a képviselők egy részét (10-20%) összeurópai és ne nemzeti listáról válasszák meg. A választási rendszer teljeskörű reformjának, ténylegesen európaivá tételének legfőbb akadálya, hogy a választás anyagi- és eljárásjogi szabályainak kialakítása néhány általános rendelkezéstől eltekintve nemzeti hatáskör. Az erőfeszítések ellenére a 2019-es választás is inkább belpolitikai küzdelemről szólt, nem arról, hogy milyen erőviszonyok alakulnak ki az Európai Parlamentben, milyen politikai erők határozzák meg az integráció jövőjét, milyen geopolitikai szerepet szánnak Európának.

² A választási rendszer az egyetlen olyan téma, amelynek napirendre tűzését, az ezzel kapcsolatos javaslatokat, tervezeteket nem az Európai Bizottság, hanem a Parlament terjesztheti elő.

³ Miután a Bizottság elnökének megválasztása az állam- és kormányfőkből álló Európai Tanács hatásköre, ez csak szimbolikus lehetőség, és nem teszi lehetővé, hogy a választópolgárok közvetlenül válasszák meg az Unió „kormányfőjét”, ami kétségtelenül növelné a választás tétjét.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A 2024-es választás speciális jellegét a 2019 óta eltelt öt évben felerősödött korábbi és új fejlemények eredményezték. Egyre nőtt a globális világ instabilitása, fokozódott a klímaváltozás hatása, erősödött a kínai kihívás, a „globális Dél” és a „globális Észak” szembenállása, megoldatlanná vált a bevándorlási hullám. A pandémia hatása és a járvány gazdasági és társadalmi következményei is hozzájárultak a válsághoz. Bekövetkezett az Ukrajna elleni orosz agresszió, amely a II. világháború után példátlan módon háborús övezetet hozott létre Európában. Mindezek új helyzetet teremtettek az európai integráció számára is, a változó geopolitikai környezet, a gazdasági, társadalmi, politikai változások új kihívások elé állították az európai társadalmat. Mindezek ahhoz vezettek, hogy először látszott olyan valódi tét az európai választáson, ami a választópolgárok számára is érzékelhetőbbé vált. A közvélemény-kutatások a populista, szuverenista, identitásalapú nemzetek Európáját hirdető szélsőjobb oldali erők áttörésének veszélyét jelezték. Veszélybe került az euroatlanti értékeket megvédeni kívánó, az egyesült Európa megerősítését, biztonságát, a globális világban való gazdasági-politikai-katonai szerepét fejleszteni kívánó centrum mérsékelt konzervatív-liberális-szociáldemokrata társadalmi-politikai irányvonala. Az európai parlamenti választáson tehát valódi, egymással szembenálló alternatívák között lehetett választani. Mindez azt jelentette, hogy valódi tétje is volt a választásnak. Más kérdés, hogy ennek felismerése, tudatosítása, a hazai pártpolitikától, pártkötődésektől történő elválasztása, az ellenható tényezők semlegesítése, és ezzel a választás jelentőségének, mozgósító hatásának növelése a korábbiakhoz hasonlóan nem volt könnyű, nem volt egyszerű feladat. Mindenesetre már jóval a kampány kezdete előtt az európai közvéleményben és a politika színterén is megnövekedett az érdeklődés az európai ügyek iránt. Ezt fokozta az is, hogy az Unión belül is egyre erőteljesebben jelent meg az Európa-ellenes, euroszeptikus politikai erő.

2019-ben még sok vonatkozásban más volt a helyzet. A fenyegető gazdasági és politikai veszélyek ellenére a választáson a liberális és zöld politikai erők előretörése következett be, és a *mainstream*, tradicionális, kereszténydemokrata és szociáldemokrata pártok lényegében megőrizték a kezdetektől meglévő vezető szerepüket. Az ezekből a pártokból, és a liberálisokból és zöldekből létrejövő koalíció 2019 és 2024 között ellentmondásos időszakot könyvelhet el. A legfontosabb, hogy lépéseket tett az európai értékközösség, a jogállamiság védelmében az integráción belüli és kívüli bomlasztó euroszeptikus és Európa-ellenes politikai erőkkel szemben. Gazdasági és szociális téren, a zöld megállapodással (Green Deal), a pandémia által súlyosbított válságjelenségekkel szemben is ért el eredményeket. A ciklus legnagyobb problémája, hogy nem tudott haladást elérni az Unió szervezeti és működési problémáinak, a szerződés reformjának megoldásában, a politikai unió felé tett lépések kérdésében. E nélkül ugyanis nem lehet megőrizni Európa helyét, szerepét a változó globális erőviszonyok közepette. A ciklus végén szakértői szinten elindult ugyan a munka, de

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

a fennálló érdekellentétek miatt a javaslatok politikává válása erősen kérdéses.⁴ A francia és a német kormány megbízásából létrehozott szakértő csoport 2023. november 19-én hozott nyilvánosságra egy tervezetet az Európai Unió reformjára.⁵ 2024 júliusában az Egmont Policy Brief keretében jelent meg egy azonnali reformjavaslatokat tartalmazó tanulmány.⁶ A tervek és elképzelések teoretikus és politikai szempontból egyaránt pozitív és negatív vonásokkal is rendelkeznek (Deák 2024). A 2024-ben zárult ciklus tehát sok problémát és megoldandó kérdést hagyott a választás utáni Európára.

A választási rendszer

Már az első európai integrációs szervezet, az Európai Szén-és Acélközösség (Montánunió) közgyűlésének létrehozásától elkezdődött a gondolkodás arról, hogyan jön létre a testület. Azóta is folyamatosan, az 1979-es első közvetlen választáson megválasztott parlament óta pedig minden ciklusban felmerültek a választás rendszerének reformját szolgáló tervezetek, és azon kívül is sok elképzelés jelent meg akadémiai körökben is.⁷ A jogi alapot az Európai Unióról és az Európai Unió működéséről szóló szerződések és az 1976-os, 2002-es és 2018-as tanácsi rendeletek teremtették meg. Ezek szerint közvetlen, közös alapelveken (common principles) – és nem egységes eljárson (uniform procedure) – alapuló választási szisztémával jön létre a parlament. A közös alapelvek a választási formulát, a választási küszöböt és az összeférhetetlenséget szabályozzák. Az utolsó 2018. július 13-i 2018/994-es tanácsi rendelet lehetővé teszi a különböző szavazási módok alkalmazását, rendelkezik a küszöbről, a személyes adatok védelméről, a kettős szavazás nemzeti parlamentek általi szankcionálásáról, a harmadik országban történő voksolásról és az európai politikai pártok szavazólapon történő megjelenésének lehetőségéről. Meg kell említeni, hogy az Európai Parlament 2022. május 3-án elfogadott egy reformjavaslatot az Európai Választási Törvényről, a választás egységesebbé tételéről közös minimum szabályokkal. Eszerint minden választónak két szavazata lenne, egy hazai listára, egy pedig egy összeurópai lista 28 képviselőjére. A kiegyensúlyozott földrajzi

⁴ Deák Dániel (2024) hívta fel a figyelmet, hogy a kérdés akadémiai szinten jóval korábban felvetődött. J. Habermas már 2012-ben felvetette az alapproblémát: az aszimmetriát a politikai tevékenység transznacionális lehetősége és a társadalmi és gazdasági transznacionális erők elszabadulása között. Habermas, J. (2012): The Crisis of the European Union in the Light of a Constitutionalization of International Law. In *The European Journal of International Law*, 23(2): 335–348.

⁵ The Group of Twelve (2023): Report of the Franco-German Working Group on EU Institutional Reform. Sailing on High Seas: reforming and Enlarging the EU for the 21st Century. (Letöltve: 2024. 09. 04.)

⁶ Cloos, J. – G. Merritt, G. (2024): Thoughts on Improving EU governance. In *European Policy Briefs* (18 July 2024) (Letöltve: 2024. 09. 04.)

⁷ A reformjavaslatokról és a választási rendszerrel kapcsolatos uniós döntésekről részletesen lásd Fábíán 2005, Fábíán 2010 és Nagy Levente: Az EP választások másodrendű jellege (megjelenés alatt).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

képviselőt érdekében népességük szerint három csoportra osztanák az országokat, arányosan elosztva e három csoportból a listán. Az európai listákat európai választási szervezetek állítanák össze. További javaslatok: egy napon, május 9-én tartandó választás, 18 éves korhatár, a 60 képviselőnél többet küldő körzetekben legalább 3,5%-os kötelező választási küszöb, kötelező genderkvóta, egyenlő lehetőség a voksolásra mindenkinek, beleértve a fogyatékosokat, a postai szavazás, a választók lehetősége az Európai Bizottság elnökére történő szavazásra és egy európai választási hatóság felállítása.⁸ A rendelettervezetet a Tanács Általános Ügyek konfigurációja 2022. október 18-án vitatta meg először. Néhány tagországnak azonban fenntartásai vannak az EU szintű választóközzel és a választási rendszer harmonizálását szolgáló javaslatokkal szemben.⁹ Így 2024-ben a választás az addigi, az érvényben lévő szabályok szerint zajlott le.

Előzetes várakozások, előrejelzések, kampány

Az előzetes elemzések, közvélemény-kutatások egyértelmű, éles jobboldali fordulat veszélyét prognosztizáltak 2024 júniusára. Simon Hix az EU és az európai választások emblematis kutatója munkatársaival módszertanilag kiválóan megalapozott összefoglalót készített a várható eredményekről. Eszerint a mandátumok csaknem fele a „szuper nagykoalíció”, a három centrista erőn kívülre kerül. Kilenc országban valószínűleg Európa-ellenes populista pártok lesznek az élen, másik kilenc országban pedig második vagy harmadik helyen végeznek. Először válik reális veszéllyé az, hogy a kereszténydemokrata, konzervatív és a radikális jobboldal koalíciója többségbe kerülve válik a parlament meghatározó erejévé. Az előző nemzeti választások és a közvélemény-kutatások egy erősen jobbra hajló eredményt jeleznek az Európai Parlamentben is.¹⁰ Az Európai Parlament várható összetétele a tanulmány szerint:¹¹

Európai Néppárt (EPP): 173 (24%)

Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége (S&D): 131 (18%)

Identitás és Demokrácia (ID): 98 (14%)

Újítsuk meg Európát (RENEW): 96 (12%)

Európai Konzervatívok és Reformerek (ECR): 95 (12%)

Zöldek/Európai Szabad Szövetség (G/EFA): 61 (8%)

Bal (LEFT): 44 (6%)

Nem csatlakozott (NI): 42 (6%)

⁸ The European Parliament: Electoral Procedures. Fact Sheets on the European Union 2024. www.europarl.europa.eu/factsheets/en (Letöltve: 2024. 09. 11.)

⁹ Marti, P. A. – Maciejewski, M. (2024) 07/2024. (Letöltve: 2024. 09. 11.)

¹⁰ Cunningham, K. – Hix, S. (2024): A sharp right turn: A forecast for the 2024 European Parliament elections. Policy Brief 23 January 2024. (Letöltve: 2024. 09. 13.)

¹¹ Uo.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Ez azt jelenti, hogy a két eurokritikus – részben Európa-ellenes - populista szélső-jobb pártcsoport együttes mandátumaránya első alkalommal haladná meg mind a néppárti, mind a szociáldemokrata párt mandátumszámát. A két utolsó választás trendje, a *mainstream* pártok támogatottságának csökkenése tehát 2024-ben tovább folytatódna, és jóval erősebbé válna.

A közvélemény-kutatások sokáig egyértelműen jelezték a fordulatot a parlament összetételében. 2023. szeptember 23-án döntött az Európai Tanács a parlament létszámának 705-ről 720-ra emeléséről. Ezt követően, a kampányidőszak kezdetén az *Europe Elects* közvélemény-kutatásokat összegző cég első adata az EPP-nek 165, a két jobboldali pártcsoportnak 160 mandátumot jelzett. A 2023-as év további részében már 170-180 közötti mandátumszámot prognosztizált az EPP számára, 180 fölé 2024 februárjától került. Ezt követően hullámzó támogatásukról szoltak a kutatások, a legtöbb mandátumot 2024 áprilisában mutatták ki (184). Az utolsó, választás előtti adatok 180 felett stabilizálódtak.¹² Tehát a kezdeti mélypontról fokozatosan növelték esélyeiket. A két jobboldali csoport eredményei elejétől fogva – ha nem is egyenletesen – fokozatos növekedést mutattak, a legtöbbször 180 feletti mandátumot jeleztek nekik. 2024 januárjában például 185 versus 178 mandátumelőnyt mutattak ki számukra. A lassú fordulat a kampány erősödésével indult el, valószínűleg a fokozott jobboldali veszély felismerésével, az euroatlanti értékek védelmét hangsúlyozó politikai erők hangosabbá válásával. Az eurokritikus-euroszkeptikus pártok mandátumaránya 160-170 között hullámzott, sőt az alá is esett. Áprilisban, amikor az EPP 184 mandátumot szerzett volna, a jobboldal 166-ot. Az utolsó, június 4-i összegzés szerint az EPP 182, a radikális jobboldal – az ID-ből kizárt Alternatíva Németországért (AFD) számára prognosztizált 15 mandátumot is beleszámítva - 163 mandátumhoz jutott volna. A május 31-i felmérés az EPP-nek 21,11%, a radikális jobboldalnak 20,7% szavazatot prognosztizált. A 2019-es választás előtt május végén, 182-135, 21-19% volt az állás az EPP javára.¹³ A két adat összehasonlítása jól mutatja az előzetes várakozásokban is megnyilvánuló jobbratolódást. A kutatások szerinti prognózis szavazatszámában kiegyenlítődést mutatott, mandátumszámában viszont az Európa-barát pártcsoport előnyét jelezte. A két adat közötti különbség többek között a mandátumszámok országok szerinti elosztásából is adódik, ami, mint ismeretes, a degresszív proporcionalitás keretében történik. Emellett persze a közhangulat is változott a választás előtti hónapokban, amit az AFD-nek a legszélsőségesebb ID-ből történő kizárása is jelzett.

A globális válságjelenségek és ennek hatására az elitellenesség elsősorban a *mainstream* pártok támogatását apasztotta. A kiábrándulás az általuk vezetett kor-

¹² Meg kell jegyezni, hogy több közvélemény-kutató cég jóval 180 alatti mandátumszámot mért az EPP-nek.

¹³ Opinion polling and seat projections for the 2024 European Parliament election. en.wikipedia.org/wiki. (Letöltve: 2024. 09. 14.)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

mányokból és az EU-ból lendületbe hozta a radikális, populista, Európa-ellenes pártokat, így mozgósító erejük szinte mindegyik országban nagyobb volt, mint az Európa-barát pártoké. (Egyetlen kivételként Lengyelországot említik a források.) Például az AFD szavazóinak 71%-a jelezte, hogy részt kíván venni a választáson.¹⁴ A szélsőjobboldali pártok nagyobb összegeket fordítottak politikai hirdetésekre a közösségi médiában. Májusban az ECR 284 100 eurót fordított Google hirdetésekre, az ID 184 200-at, az EPP 148 700-at. Az erre fordított összeg 60%-át a két radikális jobboldali csoporthoz tartozó pártok költötték hirdetésekre. (A Fidesz 20%-kal magasan vezeti a listát.)¹⁵

A választást megelőzően az elemzések arra is felhívták a figyelmet, hogy a Z generációs fiatalok (az 1995-2009 között születettek) nagy szerepet játszhatnak a szélsőjobboldali pártok előretörésében.¹⁶ Az Eurobarometer felmérése szerint a fiatalok európai átlagban 64%-a jelezte részvételét a választáson.

A választási kampányok egyre nagyobb mértékben az online térben folynak. A közösségi média szerepét az Európai Bizottság is felismerte, és szabályokat hozott az online térben folyó politikai marketing vonatkozásában. Ez azért is szükségessé vált, mert a nemzeti szabályozási kereteket nem tartotta megfelelőnek az online térben folyó kampányok szabályozására és az európai választások transznacionális jellegének megjelenítésére. A 2024-es választás az első volt, amely e szabályok keretében zajlott le.¹⁷ Erre azért is szükség volt, mert megnőtt a külső beavatkozások, a dezinformációk, az online platformokon megjelenő álhírek, hamis állítások száma. A kibertérben orosz és oroszbarát hackercsoportok feltörték honlapokat és hamis, manipulatív, „deepfake” megjelenítéseket vetettek be. A Doppelganger (Hasonmás) kampány hamisított oldalai, a *Voice of Europe* oroszbarát médium játszottak nagy szerepet az EP választás befolyásolásában. Az álhírek aránya 15%-ra, csaknem háromszorosára nőtt egy év alatt 2024 májusára.¹⁸ Ilyen szintű dezinformációs online kampányra nem volt példa a korábbi EU választásokon.

Az uniós voksolásokon a kampánynak egyébként nagyon erősnek kellene lennie, hogy a választók érezzék a tétet egy másodrendű választáson is. A kampányok jelentőségének felismerése azért is fontos lenne, mert a nemzeti pártok általában a hazainál kevesebb anyagi és szellemi ráfordítással folytatnak európai kampányt. Az

¹⁴ Loss, R. – Mehrer, A. (2024): Common Cause: How Germany's pro-European parties can stop the rise of the far-right. ecfr.eu/article/ 24 april 2024. (Letöltve 2024. 09. 16.)

¹⁵ Krastev, I. – Leonard, M. (2024): A new political map – Getting the European Parliament election right. ecfr.eu/publication/ Policy Brief 21 March 2024. (Letöltve: 2024. 09. 16.)

¹⁶ Mátrai A.: Végzetes vonzerő. *Heti Világgazdaság*, 2024. augusztus 22. 30–31.

¹⁷ Quaritsch, L. (2024): Political Advertising in the 2024 European Elections – Between Europeanization and the protection of electoral integrity online. Jacques Delors Centre, Policy Brief, 04. 06. 2024. (Letöltve: 2024. 09. 04.)

¹⁸ Az erről szóló jelentést Vera Jourová európai bizottsági alelnök ismertette. *Népszava* 2024. 10. 16. 8.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

EP választás pedig a belpolitikai erőviszonyok felmérésére is alkalmas, különösen a nem kormánypártok számára. (Magyarországon most különösen ez volt a helyzet.) Az európai pártok is tettek erőfeszítéseket, például az európai pártok csúcsjelöltjei vitájának megrendezésével. Három ilyen vitára került sor. Áprilisban Maastrichtban, májusban pedig két alkalommal Brüsszelben (itt a második egyik szervezője az Európai Parlament volt). Maastrichtba az EU által elismert mind a tíz európai párt meghívást kapott, és nyolc részt is vett rajta (a két szélsőjobboldalhoz tartozó pártnak nem volt csúcsjelöltje). A brüsszeli első vitán öt, a másodikon hat vett részt, a többiek nem kaptak meghívást, illetve nem volt csúcsjelöltjük. A maastrichti vita – amelyet már harmadszor rendeztek 2014 óta – a sok résztvevő miatt nem vált igazán érdekessé, nem is volt minden résztvevő eléggé felkészült. Az esemény napján 240 000 nézőt regisztráltak, de az értékelések szerint a résztvevők nem tudták igazán világossá tenni a koncepciókat. Így nem nagyon segítette elő, hogy a választópolgárok jobban érezzék a választás tétjét. Egyes országokban is rendeztek vitát, Olaszországban például versengtek a csatornák a miniszterelnök (Giorgia Meloni) és a Demokrata Párt elnöke (Elly Schlein) közötti vita megrendezésért.

Az Európai Parlament 33 millió eurót fordított a kampányra, annyit, mint 2019-ben, „use your vote” (használd a voksodat) jelszóval. Ezt főleg a részvételre buzdításra, a közösségi platformok használatára, civil szervezetek támogatására, aktivisták felhasználására fordították. A kampánytémák között az első helyen a szegénység és a kitaszítottság elleni küzdelem, a második helyen a közegészségügy, a harmadikon pedig a gazdasági helyzet és a munkahelyteremtés állt, és csak utána az EU védelme és biztonsága az Eurobarometer felmérése szerint.

Választási eredmények

A június 6-9 között lezajló választás eredményeinek elemzése három szempontból történő összehasonlítás alapján végezhető el. Érdemes összevetni a megelőző utolsó nemzeti választással, a 2019-es EP választással és az előzetes prognózisok, várakozások, közvélemény-kutatások eredményeivel. Mindezek alapján lehet következtetéseket levonni a választás másodrendű jellegével, bel-és külpolitikai hatásaival, összefüggéseivel, az Európa-politika alakulásával, a 2024-es voksolás sajátos vonásaival kapcsolatban. A nemzeti választással való összevetésnél figyelembe kell venni, hogy a két választás nem igazán összehasonlítható, így a levont következtetések csak viszonylagosak lehetnek. Ennek ellenére segít az euroválasztások elemzésében.

A nemzeti választásokkal történő összevetésnél meg kell még jegyezni azt is, hogy az európai választások, különösen az eljárásokat illetően nagymértékben alkalmazkodnak a hazaihoz. Ugyanakkor vannak eltérések is a két választási rendszerben. Vannak országok, ahol ez a különbség jelentősebb, máshol kevésbé. A legnagyobb különbség Franciaországban van, ahol a hazai kétfordulós többségi rendszer helyett

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

az Európai Parlamentbe arányos listás szisztémával választanak, valamint Litvániában, Magyarországon, Németországban és Olaszországban, ahol vegyes rendszer helyett arányos listás a mandátumallokáció. Eltérések vannak a mandátumelosztás módjában, szintjeiben, a körzetbeosztásban, a választási küszöb alkalmazásában, mértékében, a jelölés szabályaiban (Fábián 2005). Figyelemre méltó eltérés például Németországban az, hogy alkotmánybíróági döntés alapján, először 3%-ra csökkentették, majd eltörölték a hazai 5%-os küszöböt. Ennek nyilvánvalóan van hatása az eredményre.

Az elsőrendű és másodrendű választás összefüggését Nagy Levente vizsgálja tanulmányában (Nagy Levente, 2024). A felvethető kérdés a két választás kapcsán az, hogy a belpolitika befolyásolja-e a külpolitikát, vagy fordítva. Az európai választási eredményeknek milyen hatása van a belpolitikára, illetve a hazai választás eredményei visszatükröződnek-e az Európai Parlamentben. Ezért érdemes összevetni a két választáson megfigyelhető különbségeket a részvételt, az elért eredményeket illetően. A két választás összevetésénél figyelembe kell vinni, hogy a választói magatartás is sok vonatkozásban eltérő. Vannak választók, akik csak az egyik választáson vesznek részt, mások ellentétesen voksolnak a két választáson. Alapvetően azonban a választói preferenciákat a hazai politikai konstelláció, a belpolitikai teljesítmény határozza meg. A legutóbbi EP választás specifikumainak bemutatását, elemzését pedig az előzővel és az előrejelzésekkel való összehasonlítás segítheti elő.

A 2024-es választás kapcsán fontos megemlíteni, hogy a korábbiakhoz képest több országban összekapcsolták elsőrendű, illetve másik másodrendű voksolással, sőt volt, ahol három választást rendeztek egyszerre. 11 országban tehát időben is összekapcsolódtak a választások. Belgiumban parlamenti és regionális, Bulgáriában parlamenti, Cipruson, Írországban, Magyarországon, Németországban, Olaszországban, Romániában helyi választásokkal kapcsolták össze az EP voksolást, míg Szlovéniában országos, Svédországban helyi referendumot is tartottak. Mindez nyilvánvalóan befolyásolta a részvételt és az eredményeket is.

1. táblázat. A 2019-es és 2024-es EP, és a 2024-et megelőző hazai választási részvétele

Tagállam	Részvétel (%)		
	2019	2024	Előző nemzeti (időpont)
Ausztria	59,8	56,25	75,6 (2019)
Belgium	88,5	89,01	88,45(egy időben)
Bulgária	32,6	33,78	33,40(egy időben)
Ciprus	45	58,86	65,7(2021)
Csehország	28,7	36,45	65,4(2021)
Dánia	66,8	58,28	84,2(2022)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Észtország	37,6	37,64	63,5(2023)
Finnország	40,8	42,4	72,7(2023)
Franciaország	50,1	51,49	47,5(2022)
Görögország	58,7	41,24	53,74(2023)
Hollandia	41,9	46,18	77,75(2023)
Horvátország	29,8	21,35	62,31(2024)
Írország	49,7	50,65	62,9(2020)
Lengyelország	45,7	40,65	74,4(2023)
Lettország	33,5	33,82	59,4(2022)
Litvánia	53,5	28,97	47,85(2023)
Luxemburg	84,1	82,29	87,20(2023)
Magyarország	43,6	59,46	69,6(2022)
Málta	72,7	72,98	85,6(2022)
Németország	48,1	64,74	76,4(2021)
Olaszország	54,54	48,31	63,8(2022)
Portugália	30,7	36,47	59,9(2024)
Románia	51,2	52,4	31,9(2020)
Spanyolország	60,7	46,39	66,6(2023)
Svédország	55,3	53,39	84,2(2022)
Szlovákia	22,8	34,38	68,5(2023)
Szlovénia	28,9	41,8	70,9(2022)
Átlag	47,78	50,74	66,4

Forrás: saját szerkesztés az Európai Parlament honlapján szereplő adatok alapján.

A részvétel kapcsán kiindulópontként kell figyelembe venni, hogy a liberális demokrácia válságjelenségei érintették annak egyik alapját, a választásokat is. Ennek egyik megnyilvánulása a politikától való elfordulás, a választói aktivitás, a részvétel visszaesése. A tagországok hazai, korábbi 80% feletti választási részvétele fokozatosan csökkent. Az Unió országainak 2020-as évekbeli átlaga 66, 4%. Az EP választásokon az 1979-es első közvetlen választás eufóriája az akkori 9 országban 61,2% feletti részvételt produkált. Azt követően viszont fokozatosan csökkent az aktivitás, a mélypont 2014-ben 42,91% volt. 2019-ben emelkedett a részvétel ismét 50% fölé, 2024-ben 50,74%-os volt a részvételi arány, valamivel magasabb mint 2019-ben. A 357 millió választójogosultból 182 millióan szavaztak le. Az elsődleges és másodlagos

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

választáson tehát közeledett egymáshoz a választók megjelenése a voksoláson. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a másodlagos választás egyik jellemzőjeként leírt alacsonyabb választási részvétel érvényét veszítette. Továbbra sem lehet ebből a szempontból azonos jelentőségűnek tekinteni a két választást. Figyelemre méltó növekedés 2024-ben négy közép-európai országban, Csehországban, Magyarországon, Szlovákiában, Szlovéniában, valamint Cipruson és Németországban figyelhető meg. A csökkenés 5 év alatt pedig Görögországban, Spanyolországban és Litvániában volt a legnagyobb. A legalacsonyabb részvétel Horvátországban volt, 21,5%. A változások okait az adott ország speciális belpolitikai viszonyai mellett a menekültkérdésben és más uniós politikákkal kapcsolatos viszonyban lehet keresni. Kivéve Litvániát, ahol a választás előtti hónapban lezajlott elnökválasztás és az alkotmányról szóló referendum miatt járulhattak 25%-kal kevesebben a szavazóurnákhoz. Az időtényezőt is figyelembe kell venni (Freire 2003, Fábíán 2010)¹⁹, bár az elsősorban a kormány- és ellenzéki, a mérsékelt- és radikális, a nagy- és kispárti támogatottságát érinti, a részvételre kisebb és ellentétes előjelű a hatása. Ciprus és Csehország esetében még a „mézeshetek effektus” hat, Magyarországon, Görögországban és Szlovéniában félidős, Németország, Spanyolország és Szlovákia esetében pedig un. késői volt az EP választás.

2. táblázat. A 2024-es választás eredményei az Európai Parlament összetétele alapján a 2019-es választással összehasonlítva

Pártcsoport	Alakuló ülés 2019	Távozó Parlament	Alakuló ülés 2024
Létszám	751	703	720
Európai Néppárt (EPP)	182	179	188
Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége (S&D)	154	138	136
Újítsuk meg Európát (Renew)	108	98	77
Zöldek Európai Szabadszövetség (Zöldek-ESS)	74	70	53
Identitás és Demokrácia (ID)	73	49	
Európai Konzervatívok és Reformerek (ECR)	62	69	78

¹⁹ A „mézeshetek” effektus a hazait egy éven belül követő EP választást jellemzi, amikor még erős annak hatása, a félidős választás, amely a két választás közepén helyezkedik el, mutatja a legerősebb másodlagos jelleget, a későit pedig egy éven belül követi hazai, és emiatt kevésbé jellemzik a másodlagosságot mutató tényezők.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Egységes Európai Baloldal/Északi Zöld Baloldal (GUE-NGL)	41	37	46
Független képviselők	57	63	33
Patrióták Európáért (PfE)			84
Szuverén Nemzetek Európája (ESN)			25

Forrás: Európai Parlament: results.election.europa.eu

Az EPP a 31 mandátummal csökkentett parlamentben is növelte mandátumszámát. Az eurokritikus jobboldal (ECR) és a radikális baloldal (GUE/NGL) szintén növelte mandátumainak számát 2019-hez képest. Az S&D, az Újítsuk meg Európát és a Zöldek/ESS jelentős veszteségeket szenvedett, 18, 31 és 21 kevesebb képviselővel. Az ID megszűnt, a helyette Orbán Viktor által gründolt radikális jobboldali PfE az EP harmadik legerősebb képviselőcsoportja lett. Egy ettől is jobbra álló, szélsőjobboldali új csoportként jött létre az ESN. A független képviselők létszáma csaknem felére csökkent.

Az új összetételű parlamentben tehát a konzervatív-liberális-szociáldemokrata koalíció, a veszteségek ellenére megőrizte dominanciáját, 401, a zöldekkel együtt 454 mandátummal. A három jobboldali pártcsoport együttesen 187 fővel, 52 mandátummal gyarapodva sem tudta átalakítani a parlamenti erőviszonyokat. Az EU működését, az európai társadalom életét továbbra is az integrációpárti, az európai biztonságot erősíteni kívánó, a liberális demokratikus értékeket biztosító Európát képviselő politikai erők határozzák meg. A centrumon belül is erősebb lett a mérsékelt, konzervatív – kereszténydemokrata jobboldal, a mandátumok 26%-át megszerző EU-ellenes, euroskeptikus, szélsőjobboldali populista pártokkal együtt egyértelmű jobbratolódás következett be a parlamentben. A radikális jobboldal át-törése, győzelme viszont nem következett be, a velük szembeni „cordon sanitaire” egyelőre megakadályozhatja, hogy meghatározó szerepet játsszanak az unióban.

Az évtizedes *status quo* veszélybe kerülése, a választás kimenetelének bizonytalansága különösen fontossá tette az előzetes méréseket, előrejelzéseket. Ezért érdekes az év elején, a tudomány módszereivel összeállított prognózist, amely a trendet, a hosszú távú hatásokat jelzi, a pillanatnyi helyzetet tükröző utolsó felmérést és a tényleges eredményeket összehasonlítani.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

3. táblázat. A távozó parlament, a 2024 januári előrejelzés, a 2024 június 4-i Europe Elects összegzés és az eredmény összehasonlítása

	2019 távozó parlament	2024. január	2024. június 4.	A választás végeredménye
Európai Néppárt	179	173	182	188
Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége	138	131	136	136
Identitás és Demokrácia (Patrióták Európáért)	49	98	69	84
Európai Konzervatívok és Reformerek	69	85	79	78
Újítsuk meg Európát	98	86	81	77
Zöldek/ Európai Szabad Szövetség	70	61	55	53
Baloldal az Európai Parlamentben	37	44	38	46
Szuverén Nemzetek Európája				25
Függetlenek	63	42	76	33

Forrás: Saját szerkesztés az elections.europa.eu és az Europe elects alapján

A táblázatból jól látszik, hogy a két vezető párt az év első felében javította esélyeit, a Néppárt végül várakozáson felül szerepelt, a középbal pártok pedig nem rontottak a távozó parlamenthez képest, az év elejéhez képest pedig egy kevéssel jobban teljesítettek. A centrista, liberális pártok és a zöldek viszont nem tudták megállítani veszteségeiket, fokozatosan gyengültek, a júniusi helyzetükhöz képest is tovább rontottak, ők a legnagyobb vesztesek 2024-ben 2019-hez képest. A baloldal viszont egy kevéssel jobban szerepelt a vártnál. A két euroszeptikus csoport közül az ID-ből létrejött PFE pártjai ugyan az év elején vártnál rosszabbul szerepeltek, de így is a legnagyobb nyertesei a választásnak, az ECR pedig a vártnál kevesebb mandátummal is javított az előző parlamenthez képest.²⁰ A szélsőjobboldal előretörése a várakozásokban egyértelmű, az előretörés mértéke viszont bizonytalan, kiszámíthatatlan volt. A januári előrejelzés 50 mandátummal várt többet számukra 2019-hez képest. A modell szerint 9 országban az első, 9 országban pedig második vagy harmadik

²⁰ Az euroszeptikus, populista pártok esetében figyelembe kell venni az adatok értékelésénél, hogy a két csoportjuk helyett három jött létre, és a csoportok és a függetlenek esetében jelentős átrendeződés következett be.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

helyen végeznek az Európa-ellenes populista pártok. A legnagyobb növekedést az Olasz Testvérek (FdI) és a holland Szabadságpárt (PVV) esetében várta. A létrehozható koalíciók esélyeit vizsgálva a szupernagy koalíció (EPP+S&D+RENEW) esélye 60%-ról 54%-ra, a nagykoalícióé (EPP+S&D) 45-ről 42-re, a jobbközépé (EPP+ECR+RENEW) 49-ről 48-ra, a balközépé (S&D+RE+G/EFA+Left) 50-ről 45-re csökkent 2019-hez képest. A populista jobboldalé (EPP+ECR+ID)²¹ viszont 43%-ról 49-re, az eurokritikusnak számító csoportoké (ECR+ID+Left+Függetlenek) 30-ról 37-re nőtt. Ez a modell tehát éles, radikális jobboldali fordulatot várt a júniusi megméretetésen (Cunningham – Hix, 23 January 2024).

A szélsőjobboldal előretörésének mértéke azonban bizonytalan, kiszámíthatatlan volt. A változás mértékét a távozó és az új parlament összevetésével országonként bemutatva lehet pontosan látni, kiegészítve az előrejelzéssel.

4. táblázat. A távozó (T) és az új parlament (Ú) összetételének, valamint a Cunningham – Hix modell (E) előrejelzésének összehasonlítása

	EPP	S&D	RE	G/EFA	ECR	ID(PfE)	Left	ESN	Függetl.
TEÚ*	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ	TEÚ
Ausztria	7 5 5	5 4 5	1 2 2	3 3 2	0 0 0	3 6 6	0 0 0		0 0 0
Belgium	4 4 3	2 3 4	4 3 5	3 4 2	3 3 3	3 3 3	1 2 2		1 0 0
Bulgária	7 5 6	5 3 2	3 5 5	0 0 0	2 1 1	0 3 0	0 0 0	0 0 3	0 0 0
Ciprus	2 2 2	2 2 1			0 0 1		2 1 1		0 1 1
Csehország	5 3 5	1 0 0	5 8 0	3 4 1	4 3 3	1 3 9	1 0 0	0 0 1	1 0 2
Dánia	1 1 2	3 4 3	6 4 4	2 3 3	0 0 1	1 2 1	1 1 1		0 0 0
Észtország	1 2 2	2 1 2	3 2 2	0 0 0	0 0 1	1 2 0	0 0 0		0 0 1
Finnország	3 4 4	2 3 2	3 2 3	3 2 2	2 3 1	0 0 0	1 1 3		0 0 0
Franciaország	8 9 6	7 6 13	23 18 13	12 8 5	0 0 4	18 30 30	6 10 9	0 0 1	5 0 0
Görögország	7 9 7	1 3 3	1 0 0	0 0 0	1 2 2	0 1 1	5 4 4		6 2 4
Hollandia	6 6 6	6 3 4	7 6 7	3 2 6	5 1 1	0 10 6	1 1 1		1 2 0
Horvátország	4 6 6	4 2 4	1 0 0	0 2 1	1 1 1	0 1 0	0 0 0		2 0 0
Írország	5 2 4	0 1 1	2 3 6	2 1 0	0 1 0	0 0 0	4 6 3		0 0 0
Lengyelország	16 19 23	7 10 3	1 0 1	1 0 0	27 20 20	0 4 0	0 0 0	0 0 3	0 0 3
Lettország	3 2 2	2 0 1	1 2 1	0 1 1	1 2 3	0 1 1	0 0 0		1 1 0
Litvánia	4 3 3	2 3 2	1 1 2	2 4 1	1 0 2	0 0 0	0 0 0	0 0 1	1 0 0

²¹ Az EPP ebbe a kategóriába sorolása megkérdőjelezhető, még akkor is, ha a jobboldali előretörés hatására az ide tartozó bizottsági elnök felvetette az ECR-rel való együttműködés lehetőségét.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Luxemburg	2 2 2	1 1 1	2 2 1	1 1 1	0 0 1	0 0 0	0 0 0		0 0 0
Magyarország	1 0 7	5 4 2	2 1 0	0 0 0	0 0 0	0 0 11	0 0 0	0 0 1	13 16 0
Málta	2 3 3	4 3 3	0 0 0	0 0 0	0 0 0	0 0 0	0 0 0		0 0 0
Németország	30 26 31	16 12 14	7 7 8	25 18 15	1 1 0	9 20 0	5 12 4	0 0 14	3 0 10
Olaszország	12 8 9	16 14 21	3 6 0	3 0 4	10 27 24	22 8 8	0 0 10		1 0 0
Portugália	7 6 7	9 8 8	0 1 2	1 1 0	0 0 0	0 4 2	4 1 2		0 0 0
Románia	14 9 10	10 11 11	7 5 3	1 0 1	1 6 6	0 0 0	0 0 0		0 2 2
Spanyolország	13 26 22	21 19 20	9 1 1	3 5 4	4 7 0	0 0 6	6 3 4		3 0 4
Svédország	6 4 5	5 7 5	3 0 3	3 2 3	3 6 3	0 0 0	1 2 2		0 0 0
Szlovákia	4 2 1	1 3 0	4 4 6	0 0 0	0 1 0	0 0 0	0 0 0	0 0 1	4 5 7
Szlovénia	4 5 5	2 1 1	2 3 2	0 0 1	0 0 0	0 0 0	0 0 0		0 0 0

Forrás: saját szerkesztés az Europa elects, az elections.europa.eu és a Cunningham-Hix modell adatai alapján.

* TEÚ=Távozó – Előjelző modell – Új parlament

A táblázatból látható, hogy mely országok, illetve politikai erők okozták az erőviszonyok változásait a parlamentben. Először is 19 új párt került be, közülük a magyar Tisza Párt 7, a lengyel populistá Konföderáció 6, illetve a német szélsőbaloldali Bündnis Sachra Wagenknecht (BSW) 6 képviselővel a legnagyobb delegációk. Mindezeknél nagyobb szerepet játszik az erőviszonyok alakulásában, hogy a bizonytalan Olasz Testvérek (FdI) 24, az olasz Öt Csillag Mozgalom (M5S) 8, a francia Nemzeti Tömörülés (NR) 30, a magyar FIDESZ 11, a német AfD 14, a spanyol Vox 6 képviselője melyik csoportot választja. Nyilvánvalóan az öt legnagyobb, legtöbb képviselőt küldő ország (Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Lengyelország) eredményei befolyásolják a legjobban az új parlament működését.

Franciaországban az NR mintegy megduplázza képviselőit, a zöldek mandátumaik több mint felét veszítették el, a centrista liberálisok 10 mandátummal kaptak kevesebbet. A szociáldemokrata koalíció viszont váratlanul jól szerepelt, ami mérsékelte az S&D veszteségeit. Németországban kisebb meglepetést hozott a választás, legalábbis a várakozásokhoz képest. Az EPP-ben még növelte is képviselőit, és az előrejelzésnél ötlet több helyett szerzett, ami nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az EPP növelhette mandátumai számát 2019-hez képest. Az ID-ből kizárt AfD 14 mandátummal az új, 25 tagú ESN vezető pártja lett.

Az olasz FdI, amelynek döntő szerepe volt abban, hogy marad-e a tradicionális pártcsoportok kezében a vezető szerep, vagy egy jobboldali koalíció jön létre, az ECR vezető ereje maradt, jelentős mandátumnövekedéssel a 4. legnagyobb tömörüléssé

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tette az ECR-t, és hozzájárult a szélsőjobboldal előretöréséhez. Az olasz választás legnagyobb vesztese a Liga (-20 mandátum), így elvesztette meghatározó szerepét az ID-ből létrejött PpE-ben. (Megjegyzendő, hogy az olasz kormánykoalíció két tagja, az EP-ben két különböző csoporthoz tartozik.) Fontos még megjegyezni, hogy a Left növekedéséhez hozzájárult az is, hogy az M5S 8 képviselője hozzá csatlakozott. Enélkül a baloldal európai visszaesésének megjelenése a parlamentben még nagyobb lett volna.

A Spanyol Néppárt 9 mandátumos nyeresége az EPP növekedéséhez, a Vox 6 mandátuma pedig a PpE 3. helyéhez járult hozzá.

Lengyelország esetében a populista Jog és Igazságosság (PiS) és a Polgári Platform (OP) vezette szövetségek közötti mandátumszám megfordult, az előbbi hetet veszített, az utóbbi hetet nyert. Mindkettőnek óriási szerepe volt a az EPP és a PpE versengésének eldöntésében, azaz a *status quo* fennmaradásában. Meg kell még említeni a Fidesz 11 és az Osztrák Szabadságpárt (FPÖ) 6 mandátumát, amely az új PpE létrejöttét megalapozta.

Az EP legnagyobb képviselőcsoportja ezúttal is a kereszténydemokrata, jobb-közép EPP, amelybe mindegyik országnak van képviselője. A csoport meghatározó ereje a német konzervatívok, akik 31 képviselővel a parlament legnagyobb delegációját alkotják. 44 párt képviselője tagja pártcsoportjuknak. A csoporthoz 6 új párt csatlakozott, és egy (a magyar KDNP) lépett ki. Az S&D csoportjába Csehország és Szlovákia kivételével delegálnak tagokat, legnagyobb számban Olaszország (21) és Spanyolország (20), 28 pártot képviselnek. A populista-szélsőjobboldal újonnan létrejött, az ID helyébe lépő PpE csoportba 12 ország ad tagokat, az egykori ID tagok mellett a cseh ANO az Újítjuk meg Európát csoportból, a spanyol Vox pedig az ECR-ből ment át a Patriótákhoz. Vezető ereje a francia Nemzeti Tömörülés 30 fővel, amely csak a francia parlamenti választás második fordulóját után csatlakozott, miután a várakozások ellenére nem nyerte meg azt. A PpE 13 pártot képvisel. A másik szélsőjobboldali csoport, az ECR 18 ország képviselőiből állt össze. Vezető ereje az olasz miniszterelnök Meloni vezette FdI 24 képviselővel, és a 20 tagú lengyel PiS számít jelentős tényezőjének. A csoportot 21 párt alkotja. Az Újítjuk meg Európát csoport 20 országból 38 pártot képvisel, a jelentős veszteséget szenvedő francia centrista koalíció 13 fővel is a legerősebb tagja maradt. A negyedikről a hatodik helyre visszaeső zöldek 17 ország 22 pártból álló 53 tagú frakcióját a német Zöld Párt 12 képviselőjével vezeti. A Bal 13 országot képvisel, az olaszok 10 taggal, benne az ide átvált M5S 8 képviselőjével adják vezető erejét. 18 párt képviselteti magát benne. Az egyik szélsőjobboldali csoportban sem elfogadott AfD 14 taggal 8 országból (a szükségesnél eggyel több) szervezte meg az ESN 25 tagú (a szükségesnél kettővel több) képviselő csoportját, 8 párttal. Tagjai a korábbi ID, illetve a függetlenek közül kerültek ki. A független képviselők 8 ország 15 pártjából kerülnek ki. Legnagyobb pártjai a német BSW és a szlovák Smer. A három EU ellenes-euroskeptikus, populista jobboldal összesen 189 fővel (2 képviselővel bővült az alakuló üléshez képest) a parlament

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

26 %-át adja, ami 10%-os növekedést jelent az előző ciklushoz képest. 6 országban választást nyertek a radikális jobboldal pártjai, 5 helyen második, 7 helyen pedig a harmadik helyen végeztek, és még 24 ilyen párt jutott be a parlamentbe.²² A bal-közép pártok szereplése és a legitimációs válsággal való összefüggésének felvetése már az 1998-as válság utáni választás kapcsán is megjelent (Holland 1999), és az ezzel párhuzamosan zajló jobbratolódás tehát nem teljesen új jelenség. Meg kell azonban jegyezni, hogy a jobboldali parlamenti csoportok és az azokat alkotó pártok között jelentős különbségek, nézeteltérések, ellentétek vannak, tehát egységes tömbről nem lehet beszélni. A Patrióták politikai pozíciója a szélsőjobbtól az extrém jobboldalig terjed, és ruszofil frakcióját is el lehet különíteni. Egységes ideológiája a csoportnak nincs, szuverenizmus, nemzeti konzervativizmus, szélsőjobb populizmus, euroszepticismus egyaránt kimutatható náluk. Az ECR sem tekinthető egységnek sem ideológiai, sem politikai pozícióját tekintve. Nemzeti konzervativizmus és „soft euroszepticismus” jellemzi ideológiailag, de szélsőjobb populizmus, sőt liberális-konzervatív irányzata is van. Szélsőjobb-populista politikai pozíciójú, de vannak benne közéjobb és extrém szélsőjobbboldali pártok is. Az ESN egyértelműen extrém jobboldali csoport. Szélsőjobb populizmus, ultranacionalizmus, szélsőséges euroszepticismus, ruszofil elemek egyaránt megjelennek pártjaikban.

A másodrendű jegyek megjelenése a 2024-es választáson

Már az első közvetlen választás (1979) után felmerült a most is fennálló alapkérdés, hogy európai vagy másodrendű nemzeti választásról van-e szó (Reif-Schmitt 1980). Ez később is rendre felmerül, és ehhez kapcsolódva a másodlagosságot jellemző vonások vizsgálata (Marsh 1998; Norris 1997; Reif 1997; Smith 1996; Hix – Marsh 2011). Ezek alapján a másodrendűséget a részvétel, a nagy- és kispartok, a kormánypartok, valamint a mainstream és szélsőséges pártok eredményei szerint lehet identifikálni. Ezek megjelenését 2024-ben kell elemezni ahhoz, hogy az esetleges változásokat vagy változatlanyságot megállapítsuk. A részvétel kérdését külön vizsgáltuk korábban, és bemutattuk, hogy a másodrendűséget jellemző alacsonyabb részvétel jellemző, de szűkült az olló az európai és nemzeti választói aktivitás között. A pártrendszerek átalakulása miatt a tradicionális és szélsőséges pártok választási eredményei kevésbé különböznek a két választáson, mindkét esetben – ahogy azt az előző fejezetben bemutattuk – a szélsőségek, elsősorban a szélsőjobbboldali-populista pártok előretörése figyelhető meg. Így ennek a vonásnak a relevanciája 2024-ben már háttérbe szorult. A két fennmaradó jellemzőt viszont érdemes szemügyre venni a következő táblázatban.

²² A jobbratolódás folytatódik a választást követően is, a PpE képviselőcsoportja máris 2 fővel gyarapodott a függetlenek csoportjából. Az FPÖ győzelme Ausztriában, és a három német tartományi választás AfD szereplése is erre utal.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

5. táblázat. A nagy- és kispártok, valamint a kormánypártok szereplésének összehasonlítása az európai és a legutolsó hazai választáson (%)

Ország	EP nagypárt	EP kispárt	Hazai nagypárt	Hazai kispárt	EP kormány-párt	Hazai kormány-párt
Ausztria	94,32	5,68	96,81	3,19	35,60	51,36
Belgium	93,85	6,15	91,07	8,93	52,10	47,41
Bulgária	79,69	20,31	80,48	16,63*	38,00	37,91
Ciprus	91,61	8,39	81,00	19,00	16,96	24,11
Csehország	89,34	10,66	84,29	15,71	37,17	43,41
Dánia	97,30	2,70	85,04	14,96	36,24	50,09
Észtország	92,70	7,30	93,38	6,62	39,80	53,84
Finnország	93,87	6,13	86,22	13,78	43,17	49,41
Franciaország	87,91	12,09	94,69	5,31	14,60	38,50
Görögország	74,57	25,43	77,92	22,08	28,31	40,56
Hollandia	77,80	22,20	73,05	26,95	37,48	56,26
Horvátország	80,01	19,99	86,50	13,50	43,42	43,98
Írország**	57,73	17,49	74,70	13,10	46,59	50,20
Lengyelország***	60,96	25,69	70,52	21,97	50,27	53,72
Lettország	85,44	14,56	76,76	23,24	27,37	38,00
Litvánia	84,37	15,63	79,68	20,32	36,08	42,26
Luxemburg	86,46	13,54	91,40	8,60	41,21	47,92
Magyarország	89,16	10,84	94,45	5,55	44,82	54,13
Málta	87,28	12,72	96,85	3,15	45,26	55,11
Németország	83,10	16,90	90,90	9,10	31,00	51,86
Olaszország	88,18	11,82	85,13	14,87	47,30	43,78
Portugália****	83,74	16,26	74,92	20,72	31,74	28,84
Románia	83,70	16,30	84,28	15,72	48,55	54,09
Spanyolország	74,03	25,97	89,45	10,55	34,86	44,01
Svédország	93,38	6,62	93,85	6,15	40,79	27,62+ 20,54*****
Szlovákia	79,42	20,58	83,28	16,72	36,89	42,83
Szlovénia	85,88	14,13	71,48	28,52	34,68	45,60
Összesen	83,55	16,45	85,78	14,22	37,79	45,83

Forrás: saját összeállítás és számítás az elections.europa.eu és a Wikipedia alapján.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

* 2,89% non of the above (senkire a felsoroltak közül) voks volt

** Írorszában a nem listás STV (egyéni átvihető szavazat) miatt az EP választáson 24,8%, a hazain 12,20% voks a függetlenekhez került.

*** Lengyelországban az európain 13,35%, a hazain 7,51% voks függetlenekre esett.

**** Portugáliában a hazai választáson nagyszámú, 4,36% érvénytelen szavazat érkezett be.

***** A svéd kisebbségi kormányt kívülről támogató populista Svéd Demokraták szavazataránya.

Az európai választáson 16, a hazain pedig 11 országban szerepeltek jobban a nagypártok. Ez azt jelenti, hogy ebben a vonatkozásban van változás, de nem lehet kijelenteni, hogy a másodrendűség egyértelműen megjelenik a nagy- és kispártokra eső szavazatok tekintetében. Ausztriában, Bulgáriában, Észtországban, Romániában és Svédországban is alig valamivel múlta felül a hazai nagypárti eredmény az európaiat. Összességében a nagypártok Európában 83,55%, otthon 85,78% voksot szereztek. A korábbi választásokon ennél sokkal markánsabbak voltak a különbségek. Az egyes tagállamokban is általában csökkentek a különbségek a két választás között a nagypártokra leadott szavazatok tekintetében. Mindössze 5 országban volt 10%-nál nagyobb a különbség, ebből is háromban az európai választáson. Írorszában és Spanyolországban volt a legnagyobb különbség a nagypártok gyenge európai eredményében. Mindez a politikai kontextus, a pártrendszerek megváltoztatásával van összefüggésben. A korábbi nagypártok veszítettek támogatottságukból, és a korábban periférikus, a politikai aréna szélén elhelyezkedő kispártok nagypárti státusba kerültek.

A kormánypártok szereplésében nem meglepetés, hogy 23 országban a hazai választásokon a kormánypártok szerepeltek jobban, így lehettek kormánypártok. A választópolgárok a hazai választáson a politika bináris kódja, hatalomra kerülés-ellenzékliség kérdésének eldöntésében nemcsak elsődleges pártpreferenciájuk alapján szavaznak, hanem taktikai szavazatot adnak le, amelyre Európában nincs szükség. Az európai választáson ugyanis elsődleges preferenciájuk alapján szavazhatnak, illetve kifejezhetik elégedetlenségüket a kormánypártokkal szemben. Otthon 45,83%, Európában 35,79% a kormánypárti szavazatok aránya. Ausztriában, Dániában, Észtországban, Franciaországban, Görögországban, Hollandiában, Litvániában, Németországban és Szlovéniában is markáns, 10%-nál is nagyobb az eltérés a hazai és európai kormánypárti választási eredmények között. A francia és német esetben a belpolitikai helyzet, a párterőviszonyok átrendeződése 20%-nál is nagyobb eltéréshez vezetett a két választás között, és ezzel, a választók komoly figyelmeztetést intéztek a regnáló kormányok ellen, ami belpolitikai következményekhez vezetett (Előrehozott választás Franciaországban, politikai válság Németországban).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Következtetések

A 2024-es választás elhelyezése, elemzése a korábbiaktól eltérően bonyolultabbá vált. Már a 2014-es választás kapcsán, a csúcsjelölti rendszer bevezetésével és a parlament szerepének növekedésével felvetődött, hogy a másodlagos választásból lehet elsődleges szupranacionális választás.²³ Ez azóta sem következett be, de már 2019-ben jelentkeztek olyan elemek, amelyek figyelmeztettek arra, hogy az EP választásoknak a regionális, és a helyi választásokkal egyenértékűnek minősített, a hatalom kérdését eldöntő parlamenti választások mögé sorolt másodrendű voksolásnak vannak olyan elemei, amelyek túlmutatnak a másodlagos jellegen. A mostani voksolás körülményei, eredményei, összevetése 2019-es választásokkal is még markánsabban jelezték, hogy a másodrendűsége jellemző vonások kevésbé egyértelműekké váltak. Ez legalábbis megfogalmazhatóvá teszi azt a megállapítást, hogy ha nem is a hatalom-ellenzék kérdéséről dönt, de a szupranacionális választás kiemelkedik a másodrendű választások közül. Ennek fényében bátran kijelenthető, hogy jelentőségének növekedésével semmiképpen sem helyezhető a lokális választások mögé.

A bevezetőben említett hosszútávú, tartós nemzetközi, globális, a bel-és külpolitikára is ható változásokon kívül két konkrét, a 2024-es választást meghatározó tényezőt is ki kell emelni, amelyek hatással voltak választókra, a politikai pártoknak a választáshoz való viszonyára, erőfeszítéseikre, a kampányra. Az egyik, hogy ezúttal egy szuperválasztásnak nevezett év keretében került rá sor. A történelem legnagyobb választási évében több mint hatvan országban tartanak valamilyen parlamenti, elnök, vagy lokális választást, amelyeken több mint 4 milliárd ember, a világ lakosságának több mint fele járul az urnákhoz.²⁴ A szuper jelző azért sem tűnik túlzónak, mert a világ leghatalmasabb (USA) és legnépesebb (India) országában az egész világra kiható eseményről van szó. A liberális demokrácia válságjelenségei láttán teszik fel a kérdést, hogy túléli-e ezt a demokrácia. A kérdés jogosságát az támasztja alá, hogy a demokrácia válságjelenségeit szoros összefüggésbe hozzák a választás szerepének, mint a demokrácia alapjának megkérdőjelezésével, a válság egyik okaként történő megjelölésével. Ebben a választási évben az Európai Unió 13 országában - a második fordulót is beleszámítva - 23 alkalommal kell az urnához járulni az európain kívül. Ez nyilvánvalóan befolyásolja a választói részvételt, de a politikai szereplők magatartását is. Kétségtelenül jobban összekapcsolja a transznacionális, külső környezetet a belpolitikával.

A másik tényező, amely 2024-ben szerepet játszott a más választásokkal történő összekapcsolás. Ennek hatását nagyon nehéz felmérni. Ez függ attól is, hogy milyen

²³ Willermain, F. (2014): From „Second-Order” Elections to „First-Order Supranational” Elections. A State of Play after the 2014 European Elections. (Letöltve: 2024. 10. 28.)

²⁴ Walsh, B. (2024): 2024 is the biggest global election year in history. Vox, Jan.3, 2024. Letöltve: 2024. 09. 15. Több más szerző is használja ezt a kifejezést. Lásd 2024 nacional electoral calendar. (Letöltve: 2024. 09. 15.)

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

választással tartották egyszerre. A 11 közül négy országban (Ciprus, Magyarország, Németország, Szlovénia) jelentősen nőtt 2019-hez képest a választói aktivitás, ebből egy népszavazás, három lokális voksolás zajlott le egy időben az európai választással. A többi esetben nincs lényeges különbség a részvételben, így semmilyen általános következtetést ebben a vonatkozásban nem lehet levonni.

A választói preferenciákra történő hatás külön kutatást igényelne, de hogy befolyásolja a két választás egyszerre tartása, azt a belga helyzet bizonyíthatja. Az EP választást a Flamand Érdek (VB) minimálisan megnyerte, a hazait viszont 3%-kal nyerte az Új Flamand Szövetség (N-VA). Komolyabb általánosabb következtetést azonban ebből sem vonhatunk le, mert mindkét párt szélsőjobboldali-populista, előbbi az ID, majd a PFe, utóbbi az ECR tagja. Annyi talán megfogalmazható, hogy az extrém szélsőjobboldali párt Európa-ellenessége nagyobb támogatottságú, mint a „soft euroszepticismus” Belgiumban.

Nem meggyőző ugyan, de az európai politika játszhatott valamilyen szerepet az európai választói preferenciákban. Bulgária – a zavaros belpolitikai helyzet miatt (2024 októberében már a hetedik választás zajlott 2021 óta) – ebből a szempontból nem értelmezhető.

Ciprus esetében említésre méltó, hogy egy független képviselő, egy pártellenes youtuber – 19,36%-kal harmadik helyen végezve – elnyerte a 6 ciprusi mandátum egyikét. (Érdemes megjegyezni, hogy a parlamentben von der Leyen elnöksége ellen voksolt, mert követői a csatornáján így szavaztak. Ez figyelmeztet a közösségi média megnövekedett szerepére ezen a szinten is). Az eredmény értelmezhető úgy, hogy Európa kérdése játszott némi szerepet a választóknál.

Írországbán a Sinn Féin sokkal gyengébb európai szereplése betudható az ír politikai tradícióknak a két centrupárt lokális választást meghatározó szerepét illetően a vele egy időben tartott választáson. Ezt is lehet a választói preferenciákat befolyásoló európai hatásként értelmezni, mivel a Sinn Féin a legutóbbi parlamenti választást (2020) megnyerte, és azóta sem gyengült meg.

Magyarországon a Fidesz visszaesése egyértelműen belpolitikai okok miatt történt, bár Európa-ellenessége is közrejátszhatott benne.

Ugyanez a helyzet Máltán is, a hagyományosan euroszeptikus Labour otthon erősödött, az euroválasztáson viszont 10%-kal kevesebbet kapott.

Németországban egyáltalán nem mutatható ki európai ügyek hatása a választókra, a belpolitika dominált az euroválasztáson is.

Olaszországban a rendkívül polarizált politikai aréna, pártrendszer keretei között annyira eltérőek a különböző választásokra létrejött koalíciók, hogy nem lehet semmilyen következtetést levonni a kölcsönhatások vonatkozásában.

A nagykoalíció (PSD-PNL) által kormányzott Romániában szintén nem tudunk kölcsönhatást kimutatni, annyit lehet tudni, hogy nagy erőfeszítések történnek a nagyszámú külföldön élő román állampolgár mozgósítására, akik feltehetően zömében proeurópai szavazók. A lokális választáson ennek nincs jelentősebb szerepe.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Svédország és Szlovénia esetében a kölcsönhatás szempontunkból irreleváns.

Az egy időben tartott választások kölcsönhatását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy egyes országokban hathatnak egymásra, a választási részvételre jobban, de – ahogy ezt fentebb jeleztük – az esetek többségében erre sem, tehát általános következtetést erről sem lehet levonni. A választói preferenciákat illetően néhány ország kivételével pedig nincs lényeges különbség a leadott voksok tekintetében. A példák alapján azt mondhatjuk, hogy egyes tagállamokban speciális okoknál fogva a választóknál látható, hogy az európai ügyek mentén másképpen szavaznak, mint otthon. Ez azonban semmiképpen sem általánosítható, nem vonható le olyan általános következtetés, hogy az egyidejűleg tartott voksolás eltéríti valamilyen irányba a választói preferenciákat. Alapvetően az ilyen esetekben is a belpolitika, a pártszimpátia határozza meg a választói magatartást. Ennek ellenére nem zárható ki, hogy a jövőben elsősorban anyagi, de politikai okokból is növekvő számban tartanak más voksolásokkal együtt Európa-parlamenti választást.

A 2024-es választással kapcsolatban a bevezetőben felvetett két alapvető kérdés megválaszolása kulcsfontosságú: mennyiben maradt vagy változott meg a választás jellege, illetve hogyan jelennek meg a másodrendűség jelei ezen a választáson. Az első kérdésre viszonylag könnyű válaszolni. A voksolás továbbra sem európai, hazai dimenzióval, hanem inkább hazai, európai dimenzióval. Az euroválasztások nemzeti jellege továbbra sem gyengült, a pártok belpolitikai küzdelmet vívnak, a választók pártelkötelezettség alapján szavaznak, nemzeti választ adnak európai kérdésekre is. A változást annyiban látni, hogy mind a politikai szereplők, mind a választópolgárok nagyobb figyelmet szentelnek Európának, az európai integráció szerepének, jövőjének. Nőtt a jelentősége az EP választásnak. A választók és a politikai szereplők is kezdik felismerni, hogy egy sor őket érintő probléma nem hazai, hanem nemzetközi szinten dől el. Ezt persze nem egyformán közelítik meg, és az erre adott válaszok alternatívása szintén emeli a választás tétjét. Az európai és nemzeti jelleg tehát közelebb került egymáshoz, amit erősít az egyidejű megtartás is, de az európai jelleg nem veszítette el erősen nemzeti jellegét, európai dimenziója viszont erősödött. A választás továbbra is inkább nemzeti jellegű, a tagállamokban a belpolitika által meghatározott, és nehezen értelmezhető uniós szinten. Így a választás eredményeképpen létrejövő parlament is az egyes tagállamok belpolitikai viszonyai alapján tevődik össze. Ez természetesen rányomja bélyegét a parlament működésére is.

Ami a másik kérdést illeti, hogy kimutathatóak-e a másodrendű választásra jellemző vonások, nehezebb válaszolni. A geopolitikai és a gazdasági-társadalmi körülmények már korábban elindult és egyre erősödő átalakulása nagymértékben átalakította a pártrendszeret, a párterőviszonyokat. Tradicionális centripártok gyengültek meg, korábban marginális, szélsőséges pártok erősödtek meg, ami a másodrendűséget jellemző három jellemző vonást más megvilágításba helyezte. (A negyedik jellemző, a részvétel kérdését korábban kifejtettük). Így a választás eredményei azt mutatják, hogy a választói magatartásra már nem lehet egyértelműen azt

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

mondani, hogy az EP választáson szívesebben voksolnak kis-, szélsőséges- és ellenzéki pártokra, mint a hazai, elsődleges választáson. Az 5. sz. táblázat azt mutatja, hogy ebből a szempontból nagyon vegyes a kép. A belpolitikai pártelkötelezettségek a korábbinál erőteljesebben írták felül azokat a másodrendűségekre jellemző vonásokat, amelyek korábban markánsabban jelentek meg. Közelebb került egymáshoz az első és másodrendű választás, de ez nem jelentette azt, hogy eltűntek a másodrendűséget korábban bizonyító jellemvonások. Az EP választás a tétje alapján továbbra is az elsődleges, hazai parlamenti választáshoz képest másodrendű. A hazai politikai és választási folyamatba illeszkedik be. A két választás közötti különbségek nem tűntek el, de 2024 azt jelezte, hogy az EP választás helyzete a választások univerzumában módosult. Hogy ez mennyiben lesz tartós, illetve a jövőben hogyan alakul, az elsősorban a választást körülvevő, azt meghatározó világpolitikai, gazdasági, társadalmi, politikai körülményektől függ.

Irodalom

- Cloos, J. – Merrit, G. (2024): „Thoughts on Improving EU governance”. *European Policy Brief* (18 July 2024) (<https://www.egmontinstitute.be/thoughts-on-improving-eu-governance/>)
- Cunningham, K. – Hix, S. (2024): „A sharp right turn: A forecast for the 2024 European Parliament elections”. *Policy Brief* (23 January 2024) <https://ecfr.eu/publication/a-sharp-right-turn-a-forecast-for-the-2024-european-parliament-elections>
- Deák Dániel (2024): „Unió újragondolva”. *Élet és irodalom*, LVIII. évf. 35. sz. 2024. 08. 30. 3–4.
- Europe elects. <https://europeelects.eu/>
- 2024 Europe election results <https://results.elections.europa.eu/en/>
- 2024 national electoral calendar https://en.wikipedia.org/wiki/2024_national_electoral_calendar
- Fábián György (2005): „Európai parlamenti választások és választási rendszerek”, *Politikatudományi Szemle* (2): 59–88.
- Fábián György (2010): „Európai parlamenti választások: 2009” In *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, (73)1: 241–256.
- Freire, A. (2003): *Second Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal 1975–2002*, Universidade de Lisboa, Institut de Clencias Sociais.
- Habermas, J. (2012): „The Crisis of the European Union in the Light of a Constitutionalization of International Law”. *European Journal of International Law*, 23(2): 335–348.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Hix, S. – M. Marsh (2011): „Second-order effects plus pan-European political swings: An analysis of European Parliament elections across time”, *Electoral Studies*, 30(1), 4–15.
- Holland, M. (1999): „The 1999 European Parliament Elections: centre-right victory or crisis of legitimacy?” *New Zealand International Review*. 24(4): 24–34.
- Krastev, I. – Leonard, M. (2024): „A new political map: getting the European Parliament election right. *Policy Brief* (21 March 2024) (<https://ecfr.eu/publication/getting-the-european-parliament-election-right/>)
- Loss, R. – Mehrer, A. (2024): „Common cause: How Germany’s pro-European parties can stop the rise of the far-right”. Commentary Note from Berlin 24 April 2024. (<https://ecfr.eu/article/common-cause-how-germanys-pro-european-parties-can-stop-the-rise-of-the-far-right/>)
- Marsh, M. (1998): „Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections”. *British Journal of Political Science*. 28(4): 591–607.
- Marti, P. A. – Majewski, M. (2024): „The European Parliament: electoral procedures”. 07. 2024. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/21/the-european-parliament-electoral-procedures>.
- Mátrai A. (2024): „Végzetes vonzerő”. *Heti Világgazdaság*, 2024. 08. 27. 30–31.
- Nagy L. (2024): Az EP választások másodrendű jellege. (Megjelenés alatt.)
- Norris, P. (1997): „Nomination: Second-order Elections Revisited”. *European Journal of Political Research*, 31(1–2): 109–114.
- Opinion Polling and seat projections for the 2024 European Elections. https://en.wikipedia.org/wiki/Opinion_polling_and_seat_projections_for_the_2024_European_Parliament_election
- Quaritsch, L. (2024): „Political Advertising in the 2024 European Elections – Between Europeanization and the protection of electoral integrity online”. Jacques Delors Centre, *Policy Brief*. 4 June 2024
- Reif, K. (1997): „Reflections: European Elections as member State Second-order Elections Revisited”. *European Journal of Political Research*, 31(1–2): 115–125.
- Reif, K. – Schmitt, H. (1980): „Nine second-order national Elections: A conceptual framework for the Analysis of European Election Results”. *European Journal of Political Research*. 8(1): 3–44.
- Smith, J. (1996): „How European are European Elections?” In: Gaffney, J. (ed.): *Political Parties and the European Union*. London-New York, Routledge. 275–290.
- The European Parliament: Electoral Procedures <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/21/the-european-parliament-electoral-procedures>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

The Group of Twelve (2023): The Group of Twelve (2023): Report of the Franco-German Working Group on EU Institutional Reform. Sailing on High Seas: Reforming and Enlarging the EU for the 21st Century. Párizs–Berlin 18 September 23. https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/20230919_group_of_twelve_report_updated14.12.2023_cle88fb88.pdfhttps2023_cle88fb88.pd

Walsh, B. (2024): 2024 election year is the biggest global election year in history. *Vox*, January 3, 2024.

Willermain, F. (2014): “From ‘Second-Order’ Elections to ‘First-Order Supranational’ Elections: A State of Play after the 2014 EU Elections.” *Studia Diplomatica*, 67(3): 93–107. *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/26531631>. Accessed 28 Oct. 2024.